

Et sidste afsnit beskæftiger sig med beslægtede skoler og tavler; til de der omtalte kan føjes to nordsjællandske. Den ene er udført 1726 af Heimbrod til hospitalet i Hillerød, og den anden opsattes 1723 på tårnet i den under rytterdistriktet hørende Lyng kirke. Denne tavle, der leveredes af Didrik Gercken, smykkes af de kongelige navne med krone over og derunder et vers om kirkens reparation og skolens bygning.

Marie-Louise Jørgensen

Ældre ægteskabslovgivning

LIZZIE CARLSSON: »JAG GIVER DIG MIN DOTTER«. *Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. II. (Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Ser. 1. Bd 20.) Lund 1972. 330 s. 35 sv. kr.*

Såsom en direkt fortsättning av det 1965 utgivna äktenskapsrättsliga arbete »Jag giver dig min dotter« følger nu en andra del med »en skildring av den kanoniska äktenskapsrättens inträngande i Sverige«. Det kan omedelbart slås fast att det är en imponerande prestation som dr. Carlsson utfört. Ett utomordentligt svært och ibland genom dess inkonsekvenser förvirrande material presenteras på ett klart och rent nøjsamt sätt.

Denna del börjar med en bakgrundsteckning samt en redogörelse för källmaterialet, som främst utgörs av kanonistiska lagsamlingar och katolska vigselritual. Härutöver har dr. Carlsson granskat en lång rad samtidskällor, såsom brev, bullor, statuter och konciliebeslut. Ingående och upplösning av äktenskap var enligt äldsta rätt ett ekonomiskt avtal mellan två ätter. Med kristendomen tränger en ny äktenskapssyn in i vårt land, nämligen äktenskapet såsom ett sakrament och därför något oupplösligt, som var ingånget av två för denna handling fullt rättskapabla och jämställda individer, med samma trohetskrav ställt på sig. Kyrkan förde en enveten kamp för att ersätta det gamla borgerliga giftermålet med en vigsel föregången av lysning. Den gamla sängledningen godtog man med tillägget att en präst skulle närvara och ge sin välsignelse. Kyrken krävde också alla äktenskapsmål under sin domvärjo.

Den medeltida katolska vigseln i Sverige förrättades på latin, där det centrala momentet utgjordes av konsesusförklaringen. »Enligt kyrkans rätt gives bruden inte längre till brudgummen, hon är en självständigt handlande person och hennes eget samtycke är nödvändigt vid äktenskapets avslutande. Inför den borgerliga rätten var hon dock alltjämt omyndig och på djupet kvarlevde också inom kyrkan den ålderdomliga föreställningen, att rätten att 'ge bort' dottern tillkom hennes far«. Dr. Carlsson verifierar detta påstående genom att peka på en 1400-tals målning i Risinge gamla kyrka där kvinnan »datur viro« (gives åt

mannen) och ett rekonstruerat manuale från Uppsala, beslätktat och påverkat av engelskt ritual. Övergången från äldre germanska former (föräldrarna ger bort bruden) till kanonisk rätt belyser dr. Carlsson bl. a. genom en jämförelse med franska ritual, där ett andra steg i utvecklingen är att prästen *låter* föräldrarna ge bruden åt brudgummen. I ytterligare ett utvecklingskede överlämnar föräldrarna bruden åt prästen, som sedan sammanviger brud och brudgum. Rester av den ålderdomliga sedan att dottern gives mannen redovisar dr. Carlsson från dagens amerikanska protestantiska episkopalkyrka och från England, Danmark och Norge. I Sverige kan vi iakttaga de sista resterna av denna sedvänja »i den moderne seden, att fadern för in bruden i kyrkan och som det heter i tidningsreferaten »överlämnar henne til brudgummen«.

Jämsides med sedvänjan att bruden skulle givas till brudgummen förekommer i medeltidsritualen rättseden att brudgummen skulle under själva vigselakten – framför kyrkodörren – nämna sin »dos« (gåva) till bruden. Detta är, säger dr. Carlsson, »resterna av den fästegåva, som brudgummen enligt äldre germansk rätt var skyldig att ge till giftomannen, men som sedermera kom att lämnas till bruden«. Dr. Carlsson tangerar här på nytt den omstridda frågan om köpäkenskabet har förekommit. Till ytterlige bevisning i frågan framför hon här anglosachsisk rätt, som här – liksom i tidigare arbete – förefaller vara en helt övertygande teori.

De äldsta kontakter mellan påvestolen och Sverige, som kan spåras i bevarat källmaterial utgörs av bullor och brev. Viktig är Innocentius III's skrivelse 1216 rörande Laterankonciliet's beslut året dessförinnan. Påven klagar över sven-skarnas barbariska gammalgermanska brölloppseder, men glömmar meddela konciliet's viktiga inskränkning i de förbjudna ledens antal (de minskas från sju till fyra). Incest bestraffades i *två* led enligt Äldre Västgöotalagen; i övrigt nämner lagen inget antal förbjudna grader, som kunde utgöra äktenskapshinder. I den Yngre Västgöotalagen har konciliebeslutet slagit igenom. Straffet för incest var botvandring till Rom – ett straff som påven lät biskoparna ge dispens ifrån. I statuerna från Skara och Uppsala 1330 bestraffas incest enligt sin svårighetsgrad, men alltid mycket strängt. Dessutom förekom ännu i mitten av 1300-talet vallfärd. – Reformationen avskaffade inte omedelbart äktenskapshindren i tredje och fjärde led. I mål från 1541 åberopar biskopen dessa hinder eftersom »det var emot leges canonum«.

Lysningen blev enligt kanonisk rätt obligatorisk efter Laterankonciliet's beslut 1215. Flertalet av våra landskapslagar har påbud om lysning. Av landskapsrätten framgår också att fästningen skulle föregå lysningen. I strävan att lägga äktenskapsrätten under kyrkans domvärjo ingår att göra vigseln till det enda rättsgrundande momentet. I Östgöotalagen har man lyckats göra vigseln till obligatorium. Den borgerliga germanska fästningen erkändes av kyrkan, men vigseln skulle ersätta det germanska giftermålet. Sängledningen, som var den sista men mycket viktiga rättsakten enligt germansk äktenskaprätt, bekämpades av kyrkan; man ville göra den till en juridiskt betydelselös välsignelsesakt. Inför-

andet av de kyrkliga ritualen medförde egendomliga upprepningar av rättsakter. Allmogen höll fast vid sina urgamla sedvänjor. För att bryta dessa tillämpade Kyrkan det gamla kända mönstret att smälta samman de gamla sederna med Kyrkans ordning.

I landskapslagarna finns ingen avspegling av den kanoniska rättens regler om sponsalia de futuro (löfte om framtida äktenskap) och sponsalia de presenti (ett omendelbart ikraftträdande äktenskap). Tydligt är att sponsalia de futuro inte tillämpades i någon större utsträckning i Sverige. Bevarade ritual använder presensformen. I änkan Hellekas beryktade skilsmässoprocess på 1400-talet kom emellertid den kanoniska rättens uppdelning i sponsalia de futuro och sponsalia de presenti att spela en central roll. Änkans rättsställning i svensk medeltidsrätt är beroende om hon har fött barn (som överlevt och döpts) senast t. o. m. tionde månaden efter mannens död eller om hon är barnlös. Jyske Lovs bestämmelser om att barnlös änka får lov att sitta kvar i boet till den trettionde dagen efter mannens död är starkt påverkade av kanonisk rätt. Svenska medeltida arvsregler har inte recipierat denna – jag höll på att säga talmystik – trettionde dagens betydelse. Enligt Äldre Västgöotalagen och Östgöotalagen hade endast det barn, som var döpt eller nöddöpt rätt till arv, vilket kan synas egendomligt eftersom *Corpus iuris canonici* inte innehåller något sådant villkor för arv. Det är emellertid otvivelaktigt kyrkans män som påverkat lagskrivningen härvidlag. Dog barnet efter dopet ärvde modern dess fäderneärvda egendom – barnet »ledde« arvet från fadern till modern. Förutsättningen var dopet, såvida inte en »levande och kristen« dräpt den havande kvinnan, som det heter i Östgöotalagen, »där tager död och heden arv«. I Upplandslagen saknas detta dopkrav därför att kyrkopolitikernas maktställning var underlägsen de världsliga storherrarnas. Att sätta ut barn har förekommit i Norden likaväl som hos andra germanska folk. De isländska sagorna ger ett flertal exempel. Enligt den norska Borgartingslagens Kristenret skulle varje barn föras till dopet, förutsatt at det inte var behäftat med så svåra kroppsliga defekter, att modern inte kunde ge barnet näring – då skulle det begravas under sten på stranden, dvs. få samma vanhedrande begravning, som illgärningsmän i Gulatingslagen och trollpackorna i Dalalagen. Såsmåningom mildras dock behandlingen av det missbildade barnet och i Gulatingslagen blir den som satte ut ett barn fredlös och fick sin egendom konfiskerad. Också från senare medeltid finns tecken som tyder på att man satte ut barn. I Stockholms stads räkenskaper från 1460-talet finns som återkommande utgiftspost avlöning åt kvinnan som vaktade hittebarnen.

Per-Edwin Walléns ord om första delen såom en betydande landvinning står sig också för denna andra del. Utom sitt vetenskapligt sett betydande värde är det en härlig läsning för kulturhistorikern. Och framför allt det är ett arbete fotat på källkritik och sunt förnuft.

Gunnel Hedberg